

Kielak, Bernard

Zbiory etnograficzne Muzeum Okręgowego w Ostrołęce

Rocznik Mazowiecki 8, 318-321

1984

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych oraz w kolekcji mazowieckich czasopism regionalnych mazowsze.hist.pl.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

wznowili swą działalność łowicki oddział PTTK, zapoczątkowując trwającą do chwili obecnej akcją propagowania piękną ziemi łowickiej. Służy temu m.in. utworzenie w Łowiczu oddziału PBP „Orbis” oraz wybudowanie nowoczesnego hotelu turystycznego. Wcześniej od ruchu turystycznego rozwinęły się organizacje sportowe; już 1 maja 1945 r. powstał pierwszy klub sportowy „Pelikan”. Obecnie ist-

nie w Łowiczu szereg obiektów sportowych dostępnych nie tylko dla sportowców, lecz również dla mieszkańców miasta.

Zamknięcia obrad sesji dokonał J. Wegner. W podsumowaniu przypomniał trudne warunki odbudowy kraju, tworzenia i umacniania młodej władzy ludowej, długiej i żmudnej drogi do osiągnięć, jakimi może poszczycić się Łowicz dnia dzisiejszego.

BERNARD KIELAK

ZBIORY ETNOGRAFICZNE MUZEUM OKRĘGOWEGO W OSTROŁĘCE

Mazowsze zajmowało i wciąż jeszcze zajmuje jedno z ostatnich miejsc w kraju pod względem ilości placówek muzealnych (z wyłączeniem Warszawy). Stan ten budził już na początku lat 60-ych uzasadnione zaniepokojenie władz woj. warszawskiego. W celu poprawy sytuacji opracowano program rozwoju muzealnictwa na Mazowszu (zob.: Andrzej Szpakowski, *Rozwój sieci muzealnej na Mazowszu*, w: *Rok Ziemi Mazowieckiej*, Płock 1962), który nie był jednak realizowany, mimo wieloletnich i uporczywych starań działaczy społecznych kultury regionu, w tym też ostrołęckich. Trudną sytuację pod względem sieci placówek muzealnych północno-wschodniego Mazowsza uwidocznili ze szczególną ostrością nowy podział administracyjny kraju. Nowo powstałe woj. ostrołęckie, pomimo objęcia swymi granicami prawie całego regionu kurpiowskiego, nie posiadało żadnej instytucji muzealnej! Dopiero działania władz administracyjnych i politycznych województwa wspierające inicjatywy miejscowych działaczy kultury doprowadziły w końcu grudnia 1975 r. do powołania Muzeum Okręgowego w Ostrołęce.

Rozpoczęto gromadzenie zbiorów z takich dziedzin, jak: archeologia, historia, historia sztuki, etnografia. Obecnie liczą one ponad 3 tys. eksponatów, z których ponad połowę stanowią zbiory etnograficzne. Stan ten zdecydowanie został przez kilka czynników. Najważniejszym z nich jest bogactwo tradycyjnych wyrobów ludowej kultury kurpiowskiej, występujących jeszcze bardzo licznie w terenie. Drugim czynnikiem, mającym wpływ na szybki przyrost zbiorów muzealnych, jest żywotność ośrodków współczesnego rzemiosła ludowego i sztuki ludowej. Duże znaczenie w rozwoju Muzeum miała pomoc twórców ludowych. Przekazywali oni swe wyroby nieodpłatnie do zbiorów, sygnalizowali występujące w terenie zabytki kultury regionalnej, oddawali posiadaną dokumentację dotyczącą twórczości (dyplomy, zdjęcia itp.). Nie mniej istotnym czynnikiem było zatrudnienie do ostrołęckiej placówki muzealnej dwójga etnografów, związanych dotychczasową pracą naukową i działalnością zawodową z regionem kurpiowskim. Mieli oni dobre rozeznanie terenu, znajomość problematyki wsi puszcząskich, postaw ludzi, liczne osobiste

kontakty z twórcami ludowymi i działaczami społecznymi.

Zbiory etnograficzne Muzeum Okręgowego prezentują różne dziedziny kurpiowskiej kultury ludowej. Pierwszą z nich jest gospodarka rolna. Zgromadzone zabytki związane są z uprawą roli i produkcją zbóż. Należą do nich dawne narzędzia do orki: drewniana socha dwupolicowa z jarzmem, stanowiąca formę przejściową od radła do pluga, opielacz żelazny; do spulchniania ziemi: brony beleczkowe z drewnianymi i żelaznymi zębami, kopaczki, motyki itp. Ponadto wymienić można przedmioty niezbędne przy żniwach: sierpy, kosy, grabie, drewniane widły. Drugą jakby grupę stanowią narzędzia do przeróbki i przechowywania ziarna — żarna, cepy, stępy nożna i ręczna, naczynia zasobowe na zboże, drażone w jednym kawałku drewna. Mniej znajduje się natomiast środków transportu i komunikacji. Są jednak koła do wozu, tzw. bose (bez obręczy), łyżwy drewniane, jarzmo, nosidła do wody i siodło.

Następną, licznie reprezentowaną dziedziną są przedmioty rękodzieła ludowego i rzemiosła. Na pierwszym miejscu wymienić należy wyroby plecionkarskie. Kurpie należą do tych regionów w kraju, gdzie plecionkarstwo osiągnęło szczególnie wysoki poziom artystyczny i techniczny; można porównać je z Kaszubami czy Lubelszczyzną. Materiałem jest tu wiklina, słoma owsiana, korzeń sosny lub jałowca. Ze względu na to, że plecionkarstwo jest już na naszym terenie dziedziną zanikającą, Muzeum ze szczególną pieczołowitością gromadzi jego wyroby. Należą do nich kosze wiklinowe, duże naczynia zasobowe na ziarno wyplatane ze słomy, dzbanki, talerze, koszyczki wykonane z korzeni. Do najcenniejszych zaliczamy przedmioty wykonane przez znanego, a nieżyjącego już plecionkarza Aleksandra Kaczyńskiego ze wsi Tatary koło Kadzidla.

W zbiorach znajdują się także wyroby wszystkich czterech działających jeszcze plecionkarzy kurpiowskich.

Następną grupą są eksponaty obrazujące proces obróbki włókna. Skompletowano narzędzia do obróbki lnu i wełny, przedzenia nici i tkania — cierlice, miedlice, klepaczki do lnu, motowidła, kołowrotki, krosno. Obróbkę gliny i garncarstwo reprezentuje wiele, często cennych zabytków, jak choćby unikalne ręcznie lepione naczynia, kolekcja ceramiki myszynieckiej Jana i Władysława Krystkowiczów, wiele wyrobów ceramicznych Eugeniusza Piotrowskiego z Pułtuska, koło garncarskie i sprzęty pomocnicze, garnki, formy do kafli i inne przedmioty z wytwórni Biermanna w Ostrołęce.

Region kurpiowski słynął zawsze z doskonałych cieśli i stolarzy. Dlatego też w zbiorach Muzeum znalazło się wiele narzędzi służących do obróbki drewna, jak: piła traczna, siekiery i topory, cieśllice, dłuta, świdry, heble (w tym tzw. spust), cyrkiel itd. Oprócz narzędzi zgromadzono też elementy zdobnicze — nadokienniki, tj. ażurowe deski z różnorodnymi wzorami umieszczane nad oknami chałupy. Niezbyt liczną w zbiorach grupę, lecz odznaczającą się dużymi walorami artystycznymi, stanowią meble ludowe. Do szczególnie cennych zaliczamy malowaną skrzynię wianną pochodzącą z Myszynca, bardzo bogato rzeźbiony „ślabanek” (ława — łózko) pozyskany z Dzbenina koło Ostrołęki, krzesło zdobione ptaszkami pochodzące z Lutobroku gm. Zatory, a także krzesła z wyplatany słomą siedziskami, wykonane przez rodzinę Konopków w Tatarach. Ponadto sporo jest też sprzętów domowych służących do przygotowywania pokarmów i przechowywania produktów, jak: masielnice, sernice, niecki i kopańki, wiadra drewniane, tarki-rejbaczki, sito ze skóry, wagi-bezmiany drewniane i żelazne, ło-

paty do chleba. W dziale zbiorów rękodzielniczych znalazło się wiele zabytków tkactwa i stroju ludowego.

Bogate tradycje tkackie regionu wpłynęły na to, iż zgromadzone zostały w Muzeum liczne i najbardziej typowe dla Puszczy Zielonej i Puszczy Białej tkaniny wełniane — buronki, półdywaniki, kilimy, dywany dwuosnowowe rodziny Składanowskich z Wyszkowa, jak również tkaniny lniane — obrusy, ręczniki, koszule. Zbiór strojów ludowych liczy ok. 200 eksponatów. Są to kompletne stroje bądź ich elementy z terenu obu puszczy. W kolekcji uwzględniono historyczne przemiany stroju ludowego, jak również jego odmiany lokalne. Oprócz stroju wymienić należy wiążący się z nim zestaw elementów uzupełniających i dekorujących ubiór, jak koronki i hafty, których Muzeum posiada ponad 100 sztuk. Najbardziej atrakcyjne są czepce tiulowe z Puszczy Białej — chłopskie i szlacheckie. Są też inne nakrycia głowy — kapelusze sukienne i słomiane, chustki na głowę haftowane i drukowane, popularne czółka, duże, wełniane, białe chusty okryciowe, buty damskie i męskie, a na szczególną uwagę zasługuje para chodaków plecionych z łyka lipowego.

Kolejny dział tworzą wyroby sztuki ludowej. Sztuka kurpiowska zajmuje od dawna wysoką pozycję w polskiej sztuce ludowej, jest popularyzowana w kraju i poza granicami, poszukiwana przez miłośników i kolekcjonerów współczesnej plastyki ludowej. Dział ten najliczniej reprezentują popularne wycinanki kurpiowskie. Zbiory obrazują przemiany, jakie następowały we wzornictwie wycinanek, od tradycyjnych, prostych i niezbyt poprawnych technicznie egzemplarzy Heleny Fąkowej ze wsi Czarnotrzew gm. Baranowo po bogate, wypracowane i skomplikowane ornamentacyjnie „serwetki” ażurowe z papieru z okolic Kadzidła. Zasygnalizowane jest też w

zbiorach rozszerzenie tematyki, od jednobarwnych lelujek i gwiazd po wielobarwne sceny figuralne ukazujące życie i zajęcia wsi. Drugą kolekcję w dziedzinie sztuki tworzą przedmioty plastyki obrzędowej, wykonywane z okazji dorocznych świąt kościelnych. Są to pisanki powstałe za pomocą pisania woskiem bądź skrobane z Puszczy Zielonej oraz oklejane sitowiem i kolorową włóczką z Puszczy Białej, palmy wielkanocne, przygotowywane na Nowy Rok wypieki z ciasta — „byśki” i „nowe latka”, gwiazdy kołędnicze, kierce (zwane też pajakami) robione ze słomy, fasoli, grochu, kolorowego papieru, kwiaty z bibuły.

Wśród wielu zabytków plastyki kurpiowskiej wysoki poziom artystyczny reprezentuje rzeźba ludowa. Muzeum posiada rzeźby tradycyjne, w większości są to figury św. Jana Nepomucena, także współczesne, pochodzące z terenu województwa, w którym przeważa zdecydowanie tematyka świecka. Wymienić należy prace takich rzeźbiarzy, jak: Konstanty Chrostek i Bolesław Polak ze wsi Lipniki gm. Łyse, Ignacy Deptuła z Podrężewa k. Ostrowi, Antoni Skoczek z Ostrowi Maz., Stanisław Barcz z Tłuszcza.

Folklor kurpiowski ilustrują zabytkowe instrumenty muzyczne: zbiór charakterystycznych dla regionu harmonii pedałowych, ligawy, fujarki, bębenek. Oprócz nich w zbiorze tym znalazła się szopka noworoczna z kilkudziesięcioma figurkami.

Zbiory etnograficzne uzupełniane są innymi materiałami o charakterze dokumentacyjnym: zdjęciami wykonanymi w terenie (obrazującymi budownictwo ludowe, kapliczki, twórców ludowych, zwyczaje i obrzędy), także rękopisami (teksty piosenek, bajek, przysłów, materiały z badań terenowych), plakatami i pocztówkami etnograficznymi. Jest też kartoteka dokumentacyjna twórców ludowych województwa.

Początki tworzenia zbiorów etno-

graficznych charakteryzowały się znacznym napływem wspomnianych darów, co pociągało za sobą pewną przypadkowość eksponatów. W następnym dopiero okresie, dzięki znacznym dotacjom państwowym, Muzeum rozpoczęło bardziej selektywne gromadzenie zbiorów, w tym często zabytków o znacznej wartości nabywanych drogą kupna. W najbliższych latach

Muzeum w Ostrołęce rozszerzy prace nad gromadzeniem zabytków z takich dziedzin, jak: zbieractwo i łowiectwo, rybołówstwo, transport i komunikacja, akcesoria związane z obrzędami do rocznymi i rodzinnymi, zintensyfikowane zostaną działania nad powiększeniem zasobu archiwum etnograficznego.

MARIAN MAJKA

WYSTAWA „GRODZISKO Wczesnośredniowieczne I Średniowieczne Stare Miasto” w OSTROŁĘCE

W dniu 23 kwietnia 1980 r. otwarta została w salach Muzeum Okręgowego w Ostrołęce wystawa archeologiczna przedstawiająca wyniki prac wykopaliskowych MOBN na grodzisku ostrołęckim, prowadzonych w latach 1976—1979. Skromne środki, jakimi dysponowano, pozwoliły jedynie na dokładne przebadanie gródka, osadę podgrodową rozpoznano znacznie słabiej. Najstarsze ślady wczesnośredniowiecznego osadnictwa w obrębie grodziska datowane są na koniec XI w. Na powstanie właśnie w tym miejscu, na wyspie wśród rozlewisk Narwi, umocnionej siedziby złożyło się kilka przyczyn. Od bardzo dawnych czasów istniała w tym rejonie przeprawa przez Narwę, przy której rozwinęła się stopniowo osada o niewątpliwie częściowo handlowym charakterze. Pograniczny pas lasów po prawej stronie Narwi był w owym czasie terenem licznych najazdów bałtyjskich Prusów. Niepokoiłi oni zapewne również i rejon przeprawy brodowej w okolicach dzisiejszego Starego Miasta, utrudniając komunikację na ważnej strategicznie drodze biegnącej z Mazowsza centralnego ku Łomży i Wiźnie i zakłócając rozwój osadnictwa na lewym brzegu Narwi. Prawdopodobnie te czynniki wpłynęły na decyzję władców Mazowsza o lokalizacji właśnie w tym punk-

cie, z natury obronnym, gródka strzegącego przeprawy i ryglującego węzeł dróg wodnych w rejonie Ostrołęki.

W wieku XII nastąpił szybki rozwój osady podgrodowej, w obrębie której mogły odbywać się targi. Wydaje się jednak, że podstawą bytu mieszkańców podgrodzia ostrołęckiego Stare Miasto było rolnictwo i hodowla. Myślistwo i rybołówstwo odgrywały również pewną rolę. Wydaje się, że duża część produkowanej żywności trafiała do załogi wojskowej gródka. Pod koniec XII lub na początku XIII w. gródek i osada podgrodowa uległy zniszczeniu. Stratygrafia warstw kulturowych wykazuje, że wkrótce je odbudowano. Gródek centralny nabrał charakteru tzw. gródka rycerskiego, a osada podgrodowa rozwijała się prawdopodobnie zachowując swój dawny charakter. Następuje niewątpliwie rozwój miejscowej produkcji rzemieślniczej, intensyfikacja rolnictwa i hodowli, zwłaszcza trzody chlewnej. Istnieją pewne przesłanki każące przypuszczać, iż w końcu XIII w., a jeszcze bardziej w XIV przewagę w zespole gródek-podgrodzie uzyskuje stopniowo osada podgrodowa. Po kolejnym zniszczeniu osadnictwa na wyspie w końcu XIV stulecia mieszkańcy podgrodzia przenoszą swoje siedziby w rejon powstającego miasta lokacyjnego, kilkaset